

Vägledning för god praxis gällande djurskydd och standardrutiner vid höns- och kycklingslakterier

Utarbetad och offentliggjord på Jordbruksverkets uppdrag enligt artikel 13.4 förordning (EG) nr. 1099/2009.

Arbetsgrupp

Johan Olsson, leg veterinär, Bos Taurus Veterinary Consultants AB (på uppdrag av Sveriges lantbruksuniversitet)

Johan Lindsjö, leg veterinär, Sverige lantbruksuniversitet

Lotta Berg, leg veterinär, professor, Sveriges lantbruksuniversitet

Referensgrupp

Mattias Gårdlund, Länsstyrelsen

Semmi Hagdahl, Kronfågel AB

Hanna Heyl, Jordbruksverket

Anna Lindgren, Livsmedelsverket

Helén Löfblad, Länsstyrelsen

Malin Sernert, Varmlösa Allfågel AB

Lotta Waldenstedt, Svensk Fågel

Emily Wallström, Svenska Ägg.

Dessa vägledningar är utarbetade för att stödja slakteribranschen och riktar sig till djurskyddsansvariga och andra personer som ansvarar för framtagande av standardrutiner för djurskydd vid slakt.

Jordbruksverket är ansvarigt för dokumentets innehåll samt för att dokumentet hålls uppdaterat.

Observera att detta dokument **inte** utgör standardrutiner. Detta dokument med vägledningar är tänkt att utgöra ett underlag och inspiration till företagets framtagande av egna standardrutiner på de områden som krävs. Det är fullt tillåtet att kopiera de textavsnitt man vill från riktlinjerna eller bilagorna, men standardrutinerna **måste** vara anpassade till det egna företagets verksamhet, vad gäller allt från djurkategorier och uppställningstyp till fixeringsutrustning och bedövningsmetod.

För vägledningar till kontrollmyndigheter rörande djurskyddsbedömningar vid slakt hänvisas till de dokument som tagits fram för ändamålet av Jordbruksverket.

Vad är vägledningar för god praxis?

Vägledningar för god praxis är värdefulla instrument, till hjälp för företagarna att uppfylla vissa krav i Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning samt de svenska kompletterande djurskyddsreglerna, till exempel gällande utveckling och tillämpning av standardrutiner.

Utarbetandet av vägledningar för god praxis som gäller rutiner och övervakningsförfaranden vid avlivning av djur är viktigt för att företagare ska få lämplig vägledning om djurskydd. Utarbetandet av sådana vägledningar förutsätter vetenskaplig kunskap, praktisk erfarenhet och kompromisser mellan olika aspekter.

Djur får endast slaktas efter bedövning i enlighet med de metoder och de särskilda krav som finns i förordning (EG) nr 1099/2009, samt i förekommande fall strängare svenska krav. Avsaknad av medvetande och känsel ska bibehållas till dess att djuret är dött. I detta dokument finns stöd och hjälp för företagaren vad gäller vid vilka aspekter företagaren behöver fästa särskild betydelse och hur kraven kan uppfyllas.

I förordning (EG) nr 1099/2009 anges att företagarna ska fastställa och tillämpa sådana standardrutiner som garanterar att avlivning och därmed sammanhängande verksamhet utförs på ett sådant vis att djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet. Vid tillämpningen får slakteriföretagaren använda

vägledningarna för god praxis som information och underlag för framtagande av standardrutiner. Det är dock inte något krav.

Vem får utarbeta vägledningar för god praxis?

Medlemsstaterna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 främja utarbetandet av och information om vägledningar för god praxis för att underlätta genomförandet av förordning (EG) nr 1099/2009. När sådana vägledningar för god praxis skrivs, ska dessa utvecklas av företagarnas organisationer vilka också ska sköta informationen om vägledningarna. Detta innebär att det i första hand är branschorganisationerna som ska ta fram vägledningarna. Kravet har funnits sedan 2013.

Om företagarnas organisationer underlåter att lägga fram vägledningar för god praxis, får istället den behöriga myndigheten (Jordbruksverket) utarbeta och offentliggöra egna vägledningar för god praxis. Så har nu skett i och med detta dokument. I sitt arbete med framtagandet av vägledningar för god praxis får myndigheten ta hjälp av de instanser man finner lämpliga, t.ex. forskare, fristående experter, branschföreträdare, etc.

Jordbruksverket ska sedan översända alla vägledningar för god praxis till Europakommissionen. Kommissionen ska upprätta och föra ett registersystem över dessa vägledningar och göra detta tillgängligt för medlemsstaterna. Detta innebär alltså att både den behöriga myndigheten och slakteriföretag i Sverige, så väl som andra länder, kan se de svenska vägledningarna (även om dessa bara publiceras på svenska).

Vad är best practice - bästa praxis?

Bästa praxis är ett sätt för företagen att genomföra sin verksamhet (från djurens ankomst till slakteri till dess de konstaterats döda) på ett sätt som ofta går utöver lagstiftningens minimikrav och som motsvarar en hög praktiskt genomförbar djurvälståndsnivå.

I beaktandesatserna till förordning (EG) nr 1099/2009 anges att var och en som är inblandad i avlivning av djur bör vidta nödvändiga åtgärder för att undvika smärta och minimera plåga och lidande hos djuren under slakt och avlivning med hänsyn till bästa praxis på området. Även den som använder tillåtna metoder, men utan att nyttja senaste möjliga tekniken och kunskapen, kan genom vårdslöshet (eller med avsikt) orsaka djuren smärta, plåga eller lidande, som kunde ha undvikits.

Det är därför viktigt (och bästa praxis) att

- kontinuerligt förbättra djurvälståndet,
- söka bästa praxis och planera för att följa bästa praxis i förfarandena med de levande djuren, och

- beskriva det som ska göras med djuren i standardrutinerna.

Vad är standardrutiner?

Standardrutiner är en uppsättning skriftliga anvisningar som syftar till att en särskild funktion eller standard utförs enhetligt och i enlighet med lagstiftningen, i detta fall rörande djurskydd på ett enskilt slakteri.

Vad ska standardrutinerna omfatta?

Företagarna ska enligt förordning (EG) nr 1099/2009 planera avlivning av djur och därmed sammanhängande verksamhet i förväg och utföra dessa i enlighet med företagets egna standardrutiner. Standardrutiner är ett verktyg för att förebygga lidande.

Med begreppet ”därmed sammanhängande verksamhet” menas verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas.

Detta betyder att all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten, till dess att de är konstaterat döda, ska beskrivas i standardrutiner.

Den djurskyddsansvariges ansvarsområden och mandat ska vara fastställda och tydligt beskrivna i företagets standardrutiner. Övergripande ansvarsfördelning gällande de övriga personalkategorierna bör också tydligt framgå. Standardrutinerna utformas som instruktioner till den berörda personalen.

Vem är skyldig att upprätta standardrutiner och genomföra arbetet i enlighet med dessa?

Alla anläggningar som faller inom tillämpningsområdet för Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004¹ ska upprätta standardrutiner. Detta betyder att den som är ansvarig för en godkänd anläggning (ett slakteri) är skyldig att upprätta och genomföra arbetet i enlighet med skriftliga standardrutiner. I praktiken är det vanligt att framtagandet av standardrutiner görs av, eller i nära samarbete med, företagets djurskyddsansvariga.

Vem ska ha tillgång till standardrutinerna?

Standardrutinerna ska finnas lätt tillgängliga på slakteriet så att personalen kan ta del av dem. För att personalen ska kunna ta del av dem (och använda sig av dem), behöver de vara skrivna på ett språk som personalen kan förstå. Finns det personal som inte kan läsa svenska, så ska standardrutinerna finnas skrivna även på det språk som personalen behärskar. Standardrutiner får gärna innehålla illustrationer

¹ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 853/2004 av den 29 april 2004 om fastställande av särskilda hygienregler för livsmedel av animaliskt ursprung.

som underlättar förståelsen. Standardrutinerna ska, oavsett personalens språkkunskaper, alltid finnas tillgängliga även på svenska.

Företagaren ska på begäran göra sina standardrutiner tillgängliga för den behöriga myndigheten. Den behöriga myndigheten kan i detta fall både vara representerad av Livsmedelsverket och av länsstyrelsen.

Vad säger lagstiftningen om hur djur ska hanteras på slakterier?

I djurskyddslagens portalparagraf står det att djur ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. När djur förs till slakt och när de slaktas ska de skonas från onödigt obehag och lidande. Djuren ska också vara bedövade när avlivningen sker genom att blodet tappas av.

Andra åtgärder vid slakten får inte vidtas innan djuret är dött.

Enligt förordning (EG) nr 1099/2009 ska djur förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet.

Det står också att slakteriföretagarna särskilt ska vidta nödvändiga åtgärder för att se till att djuren:

- a) garanteras fysiskt välbefinnande och skydd, särskilt genom att hållas rena, ges tillfredsställande temperaturförhållanden och skyddas från att falla eller halka,
- b) skyddas från skada,
- c) hanteras och inhyses på så sätt att hänsyn tas till deras normala beteende,
- d) inte visar några tecken på sådan smärta eller rädsla som kan undvikas, eller uppvisar annat onormalt beteende,
- e) inte hålls utan foder eller vatten under längre perioder,
- f) inte utsätts för kontakt med andra djur om det skulle kunna skada deras välbefinnande och om detta kan undvikas.

Vägledning till företagaren vid framtagandet av standardrutiner

Standardrutinerna ska omfatta all hantering av levande djur, från det att de lastas av från transporten till dess att de är konstaterat döda.

Vägledningen är uppdelad i följande moment (som följer djurflödet). Avlivningen sker i slaktsammanhang genom avblodning. Detta innebär att ett djur som tagits till slakteri aldrig kan vara att betrakta som dött om det inte är fullständigt avblodat

och hjärtat har stannat. Innan avblodning påbörjas ska djuret vara bedövat. Det finns i Sverige inga undantag för slakt utan bedövning.

Vägledningarna är i det följande uppdelade i dessa moment (som följer djurflödet):

1. Generellt
2. Ankomst och skötsel före fixering
3. Fixering
4. Bedövning
5. Avblodning
6. Oförutsedda händelser och haveri (beredskapsplan)

Tillämplig lagstiftning

Rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning

Rådets förordning (EG) nr 1/2005 av den 22 december 2004 om skydd av djur under transport och därmed sammanhängande förfaranden och om ändring av direktiven 64/432/EEG och 93/119/EG och förordning (EG) nr 1255/97

Djurskyddslagen (2018:1192)

Djurskyddsförordningen (2019:66)

Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2019:8) om slakt och annan avlivning av djur (saknr L22)

Vidare läsning

Yttrande. Yttrande i frågan om hur man i samband med slakt genomför kontroller av att djuret är dött. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2017.2.2-17

Yttrande. Definition av ”utan dröjsmål” vid uppställning av djur på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.18-3253/15

Yttrande. Yttrande om dubbelbedövning vid slakt. **SCAW, Sveriges lantbruksuniversitet.** SLU.scaw.2019.2.6-42

Skrivelse. Ställningstagande om tolkning - om kompetensbevis transport kan bedömas som likvärdigt kompetensbevis slakt och avlivning i samband med uppställning på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 5.2.17-4483/17

Standardrutiner. Övervakning av bedövningseffekt hos nötkreatur efter användning av penetrerande bultpistol. **EUWelNet, SCAW.** Tillgänglig från kontaktpunkt slakts hemsida.

Skrift. Vatten till husdjur. **Jordbruksverket, SJV, Jordbruksinformation 13, 1999.** Tillgänglig från <https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/vatten-till-husdjur.html> (besökt 2020-11-04)

Final report. Preparation of best practices on the protection of animals at the time of killing. **European Commission.** 2017.

Yttrande. Scientific Opinion on monitoring procedures at slaughterhouses for bovines. **EFSA Panel on Animal Health and Welfare.** 2013

Information. Djurskyddsansvariga i Europeiska unionen. **Europeiska kommissionen.** 2012.

Vägledning. Vägledning för kontrollmyndigheter m.fl. Djurskyddskontroll på slakteri. **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-298/11

Föreskriftsdokumentation. Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om slakt och annan avlivning av djur (SJVFS 2007:77, Saknr L22). **Jordbruksverket, SJV.** Dnr 31-6384/07

Utbildningsmaterial. Djurvälstånd i samband med slakt och annan avlivning. **DISA.** <http://disa.slu.se/sv/> (besökt 20-12-04)

Terrestrial Animal Health Code. Chapter 7.5. Slaughter of Animals. **World Organization for Animal Health (OIE).** 2019.

Kontaktpunkt slakts hemsida innehåller även ytterligare information och referensmaterial: <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellt-centrum-for-djurvalfard/kontaktpunkter/kontaktpunkt-slakt/>

Relevanta hänvisningar till lagstiftningens krav eller referensmaterial framgår i den vänstra kolumnen. I högra kolumnen återfinns lagstiftningens krav, ”god praxis” eller tips kring bästa praxis.

Det som står i kursiverad text under ”god praxis” utgör tolkningar av vad företagaren bör fastställa i sina standardrutiner för att leva upp till lagstiftningens krav.

I kursiverad text presenteras och tydliggörs även råd för att ytterligare förbättra djurvälståndet (bästa praxis) som är utöver lagstiftningens krav.

1.	GENERELLT
Art. 17 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djurskyddsansvarig finns om slakteriet slaktar 150 000 eller fler fåglar per år. Företagaren utser en djurskyddsansvarig för varje slakteri som bistår honom/henne med att se till att bestämmelserna efterlevs. Den djurskyddsansvariga: - bistår företagaren och ser till att bestämmelserna i förordning (EG) nr 1099/2009 efterlevs - är direkt underställd företagaren och rapporterar om djurskyddsfrågor direkt till denne/denna - har befogenheter att kräva att slakteripersonalen vidtar korrigerande åtgärder - har ett kompetensbevis som ska gälla för all slakteriverksamhet - för ett register över de åtgärder som vidtagits för att förbättra djurskyddet och bevarar detta register i åtminstone ett år, registret är tillgängligt för kontrollmyndigheterna. Den djurskyddsansvarigas ansvarsområden är fastställda i standardrutinerna och berörd personal är fullständigt informerad om detta.
Information. Europeiska kommissionen. 2012	God praxis: <i>Den djurskyddsansvariga fungerar som slakteriets kontaktperson gentemot de behöriga myndigheterna, ger riktlinjer till den personal som arbetar på slaktlinjen och kontrollerar att riktlinjerna följs i praktiken.</i> <i>Den djurskyddsansvariga har huvudsakligen en operativ djurskyddsroll, men är samtidigt den som är bäst lämpad att ge den som driver slakteriet råd om investeringar som är nödvändiga för renovering, ombyggnation, ny utrustning och förändrade rutiner.</i> <i>Det krävs också att den djurskyddsansvariga utarbetar standardrutiner för det slakteri som den är ansvarig för. Vederbörande ska se till att dessa standardrutiner följs, och dokumentera alla åtgärder som vidtas. Den djurskyddsansvariga ska ha tillräckliga befogenheter och tillräcklig teknisk kompetens, samt ingående kunskaper om de relevanta reglerna, för att kunna ge vägledning till personalen på slaktlinjen.</i> Bästa praxis: <i>Även för slakterier som slaktar mindre än 150 000 fåglar per år finns det ett stort värde i att ha en utpekad djurskyddsansvarig med de ovan nämnda uppgifterna och befogenheterna. Lägg märke till att det i juridisk mening alltid finns en de facto-ansvarig för djurskyddet. Det är normalt den som ansvarar för driften (ägare, förmannen, platschefen, etc.).</i>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Avlivning av djur och därmed sammanhängande verksamhet utförs endast av personer som har lämplig kompetensnivå. Endast personer som innehar kompetensbevis får utföra följande verksamheter: a) Hantering och vård av djur före fixering. b) Fixering av djur för bedövning eller avlivning. c) Bedövning av djur. d) Bedömning av om bedövningen varit effektiv. e) Länkning eller annan upphängning av levande djur. f) Avblodning av levande djur.

	Kommentar: "Därmed sammanhängande verksamhet" definieras som verksamhet såsom hantering, uppställning, fixering, bedövning och avblodning av djur som äger rum i samband med och på det ställe där de ska avlivas. Detta betyder i realiteten att endast personer med kompetensbevis får befatta sig med djuren från avlastning till dess att djuret är konstaterat dött.
SJVs skrivelse Dnr 5.2.17-4483/17 Art. 6 och art. 17 i förordning (EG) nr 1/2005	Jordbruksverket har tagit ställning i frågan om kompetensbevis för transport kan bedömas likvärdigt kompetensbevis för slakt och avlivning i samband med uppställning på slakteri. Jordbruksverket bedömer att kvalifikationer för kompetensbevis i transportförordningen kan bedömas likvärdigt med den kompetens och de kvalifikationer som krävs för verksamhet som omfattas av artikel 7.2.a. - hantering och vård av djur före fixering - i förordning (EG) nr 1099/2009. Kompetensbevis för transport bedöms inte likvärdigt kompetensbevis för slakt i något av de steg som följer efter hantering och vård av djur före fixering (dvs. Art 7.2.b-g. i förordning (EG) nr 1099/2009). Villkor för transportörens uppställning av djur: - uppställningen sker på företagets ansvar - företaget har ansvar för att transportören har kompetens för att utföra uppställningen - förutsättningar finns för transportören att utföra uppställningen enligt regelverket - transportörens uppställning av djur beskrivs i företagets standardrutiner - transportören har tillgång till standardrutinerna (tydliga instruktioner på ett språk / i en form som transportören förstår måste finnas)
2.	ANKOMST OCH SKÖTSEL FÖRE FIXERING
Utbildningsmaterial, DISA	I de fall ankommande fjäderfä inte anländer i transportmoduler, hänvisas till DISA. Lösdrift av fjäderfä avhandlas inte vidare i detta dokument.
Utbildningsmaterial, DISA	God praxis: Om transporten anländer till slakteriet i dagsljus kan slussar utnyttjas vid avlastning för att undvika att det intensiva ljuset oroar djuren. Det är även viktigt att skydda fjäderfän mot kalldrag och därför har fordonets placering i förhållande till vindriktningen betydelse vintertid. Man bör även tänka på att inte parkera transportfordon någon längre tid i solen under varma dagar. Moduler med fåglar lastas av med truck. Mindre transportmoduler i staplar rullas vanligen ut ur fordonet på lastpallar, eller dras över golvet för hand. Vid avlastning är det viktigt att hantera transportmoduler med djur varsamt för att undvika att fåglarna stressas och skadas. Truckförarens skicklighet och körsätt har stor inverkan på djuren – ryck och inbromsningar fortplantas genom transportmoduler/moduler till betydande stora rörelser, som kan orsaka att djur glider omkring och pressas mot varandra eller lådväggen. Likaså gäller när transportmoduler skjuts fram eller bärs för hand. Det är även viktigt att tänka på att inte ställa transportmoduler så tätt att djur riskerar att klämmas om exempelvis ett ben eller en vinge sticker ut ur transportmodulen. Tätt placerade transportmoduler medför också sämre ventilation och luftflöde, vilket kan leda till stora bekymmer för djuren.

Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för mottagandet av djuren har kompetensbevis för detta.
Art. 15 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga III i förordning (EG) nr 1099/2009	Den djurskyddsansvariga (eller den som rapporterar direkt till denne/denna) bedömer systematiskt varje djuromgång vid ankomst i syfte att göra de rätta prioriteringarna, bl.a. genom att avgöra vilka djur som har särskilda välfärdsbehov och vilka åtgärder som i så fall ska vidtas. Djuren ska lastas av så snabbt som möjligt efter ankomst och slaktas därefter utan onödigt dröjsmål. Djur som inte förs till slaktplatsen direkt vid ankomst ska stallas upp. God praxis: <i>Uppställning av fjäderfä sker vanligen i transportmodulerna, men det är likvärt viktigt att planera för god ventilation, tyst och lugn miljö, dämpad belysning och möjligheter till kontroll av djuren. Kontrollmyndigheterna måste ges god möjlighet att inspektera djuren före slakt (ante mortem-besiktning).</i>
SJVs yttrande Dnr 5.2.18-3253/15	God praxis: <i>Avlastning av djur efter ankomst och efterföljande slakt ska ske "utan otillbörlig/orättfärdig/obefogad fördröjning". Detta betyder att det inte är godtagbart att medvetet (uppsåtligt) vänta med att lasta av djuren/vänta med slakt och inte heller godtagbart att avlastningen/slakten fördröjs på grund av ett medvetet oaksamt/vårdslöst beteende (ett medvetet risktagande), som t.ex. avsaknad av eller bristfälliga rutiner hos slakteriet.</i>
3 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga III 1.11 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djur som skadats under transporten eller vid ankomsten avlivs omedelbart . Detta gäller även djur som visar sjukdomstecken samt svaga djur.
4 kap 10 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	När det finns levande djur i lokalerna, finns lätt flyttbar utrustning åtkomlig i anslutning till stallutrymmena för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur.
Bilaga II, Avsnitt II, punkt 3 förordning (EG) nr 853/2004 Utbildningsmaterial, DISA Vägledning, Jordbruksverket Terrestrial Animal Health Code	God praxis: <i>Fastställ vilka skador och sjukdomstecken som ska leda till att djuret omedelbart avlivs. Bedömningen av om ett djur lider vilar här på företagaren. Det kan vara till hjälp att i standardrutinerna även fastställa vilka lindriga skador/sjukdomar som företagaren anser inte är ett lidande, eller riskerar leda till ett lidande.</i> <i>Om det finns anledning att misstänka att djuren vanvårdats i ursprungsbesättningen eller att uppfödaren eller transportören brutit mot djurskyddslagstiftningen är det lämpligt att kontakta den officiella veterinären på slakteriet. Det ligger inte i slakteriets intresse att på grund av systemfel hos lantbrukare/transportör kontinuerligt få in djur som behöver avlivas omedelbart.</i> Exempel på skador/sjukdomar/fynd som innebär lidande för djuret: - Döda fåglar (kan vara tecken på missförhållanden och föranleder närmare undersökning av transportmodulerna) - Transportmoduler med överbeläggning - Otillfredsställande termisk komfort* – t.ex. kalla/våta fåglar eller överhettade/flämtande fåglar

	- Brutna vingar eller ben. - Felställda och slappt hängande vingar och ben (kan bero på urledvridningar, så kallade ledluxationer). - Blåa kammar. - Försvagade djur som ex. tillsynes har svårt att andas eller som ligger med slapp hals. - Andra allvarliga skador eller skador som innebär onödigt lidande för djuren. <i>*Termisk komfort = det temperaturintervall där kroppen inte behöver använda energi för att varken svalka eller värma till normal kroppstemperatur. Slaktkycklingar hr termisk komfort mellan 23°C och 29°C.</i>
Utbildningsmaterial, DISA	God praxis: <i>Fåglar ska inte hängas upp för att elbedövas, om de till exempel har ett brutet ben eller en bruten vinge. De ska istället bäras till ett lämpligt utrymme eller bedövas och avlivas på plats. Bedövning och avlivning ska ske med hjälp av flyttbar elbedövningsutrustning alternativt genom hårt slag mot huvudet följt av halsdislokation/avblodning. Metoder för bedövning och avblodning tas upp närmare under 4. BEDÖVNING i detta dokument.</i> <i>I de allvarliga fall där djur är oförmögna att gå eller har svårt att förflytta sig av egen kraft ska djur avlivas där de befinner sig, för att förkorta deras lidande. Fåglar ska då alltså inte tvingas att gå till bedövningen (gäller gäss och kalkoner).</i> <i>Inga fåglar (oavsett art) ska hängas upp i byggar om de har ett brutet ben eller en bruten vinge.</i> <i>Djur som inte besiktigas av veterinär både före och efter slakt kan inte användas till livsmedel. Det är viktigt för personalen att veta att de får och ska agera genom att avliva akut skadade/sjuka fåglar direkt, oavsett om de har hunnit besiktigas eller ej. Detta ska också framgå av standardrutinerna.</i>
6 kap 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Om djuren har varit utsatta för höga temperaturer i fuktigt väder ska de vid behov avkylas på lämpligt sätt.
Scientific Opinion, EFSA	God praxis: <i>Det ska finnas goda förutsättningar för den som bedömer djuren vid ankomst (både den djurskyddsansvariga och den officiella veterinären) att verkligen kunna se alla djur (bra ljusförhållanden, möjlighet att positionera sig för god uppsikt, etc.).</i> <i>I samband med den djurskyddsansvarigas systematiska bedömning av varje djuromgång vid ankomst, informerar sig vederbörande också kring transporttid och om det skett några missöden på vägen, så som omdirigeringar av trafik, trafikstockningar, kraftiga inbromsningar, etc. En djuromgång som under transporten misstänks ha varit föremål för faktorer som ökar risken för lidande, prioriteras vid slakt.</i>
Utbildningsmaterial, DISA	God praxis: <i>När transportmoduler ställs upp på slakteriet i väntan på slakt utgör det en form av uppställning, det är viktigt att ha de särskilda reglerna kring uppställning i åtanke. Uppställning är ibland nödvändig för att kunna slakta utan längre avbrott och med en viss hastighet. Logistiken för inkommande djurtransporter har också betydelse för uppställningsbehovet.</i>

	<i>Fjäderfän i transportmoduler bör slaktas så snart som möjligt efter ankomst. Det är inte praktiskt möjligt att erbjuda fåglar som uppställas i transportmoduler tillgång till vatten (eller foder), varför uppställning i sådana inte får vara långvarig.</i>
6 kap 6 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Om sammanlagd tid för transport och uppställning på slakteriet överstiger 12 timmar ska djuren utfodras . God praxis: <i>I praktiken sker aldrig utfodring på slakteriet vad gäller fjäderfä. För att undvika att behöva utfodra djuren får alltså inte transport och uppställning tillsammans överstiga 12h.</i>
3 kap 6 § SJVFS 2019:23 Saknr L111	För slaktkyckling gäller: Djuren ska ha ständig tillgång till foder eller måltidsutfodras med för djuren lämpliga intervall. Fodret får tas bort från djuren tidigast 12 timmar före beräknad slakttidpunkt. God praxis: <i>Ovanstående betyder att, vad gäller slaktkyckling, måste utfodring ske på slakteriet om 12h eller mer förflyter från det att fodret togs bort från djuren i stallet. Eftersom detta inte är praktiskt genomförbart att utfodra slaktkycklingar på slakteriet, behöver företaget i sina standardrutiner fastställa vad som ska ske om slaktkycklingarna varit utan foder 12h eller mer. Exempel på åtgärd: avlivning.</i>
1 kap 38 § SJVFS 2019:23 Saknr L111	Fjäderfän ska få dricksvatten minst två gånger per dygn.
Bilaga III 1.3-1.4 i förordning (EG) nr 1099/2009	Behållarna som djur transporteras i ska hållas i god ordning, hanteras varsamt, särskilt de som har perforerad eller flexibel underdel och a) kastas, eller tappas inte och välts inte omkull, b) lastas och avlastas, när så är möjligt, horisontellt och mekaniskt. Djuren lastas i möjligaste mån av individuellt. När behållare lastas ovanpå varandra ska nödvändiga försiktighetsåtgärder vidtas för att a) hindra att träck faller på djur i underliggande behållare, b) se till att behållare står stadigt c) se till att ventilation inte hindras.
4 kap 3 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Scientific Opinion, EFSA	Om fjäderfän förvaras i transportbehållare på slakteri , gäller de måttbestämmelser som anges i förordning (EG) nr 1/2005. Om fjäderfän stallas upp på annat sätt , gäller måttbestämmelserna i SJVFS 2019:23 Saknr L111 om fjäderfåhållning inom lantbruket. Bästa praxis: <i>Kortast möjliga uppställning rekommenderas, och max 2-3 h. Uppställning sker i transportmodulerna, och de bör vara placerade i ett välventilerat (men inte luftkonditionerat) utrymme i väntan på slakt.</i>

	God praxis: I uppställningsutrymmet kan temperatur riskera att variera beroende på tidpunkt på dygnet samt tid på året. Temperatur och luftfuktighet kan registreras i den enskilda transportmodulen och larmsystem kan användas. Det temperatur- och luftfuktighetsintervall där fåglarna inte påverkas negativt är 15–25°C och 60–65% luftfuktighet.
3.	FIXERING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som ansvarar för fixering av djuren har kompetensbevis för detta.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009	Företaget ser till att all utrustning som används för fixering eller bedövning av djur underhålls och kontrolleras i enlighet med tillverkarens anvisningar och av personal som särskilt utbildats för denna uppgift. Journal förs över underhållsåtgärderna. Dessa journaler bevaras under minst ett år och, på begäran, görs de tillgängliga för den behöriga myndigheten.
	<u>Fixering vid bedövning genom gas</u>
Utbildningsmaterial, DISA Terrestrial Animal Health Code	God praxis: Vid bedövning med gas fixeras fåglarna antingen genom att de stannar i sina transportmoduler eller att de försiktigt tippas ned på ett band som för dem till bedövningen. I situationer då djur tippas på ett band för transport till bedövning är det av yttersta vikt att så sker i lagom takt, så att fåglar inte upphopas och ex. faller över kanten på bandet. I processen löper större och tyngre fåglar högre risk att drabbas av ex. vingbrott än mindre och lättare fåglar.
	<u>Fixering vid bedövning genom strömförande vattenbad</u>
Bok. CAB International 2020	Det finns fyra större djurvälståndspå problem med bedövning genom strömförande vattenbad: -fåglarna vänds upp och ned och hängs i byglar, -fåglarna kan få elektriska stötar innan vattenbadet, -flera fåglar bedövas samtidigt och de har skillnader i elektriskt motstånd, -bedövningen är inte irreversibel, dvs. fåglarna kan återfå medvetandet. Upphängningen i byglar är en fixeringsmetod. Dock anses fixeringsmetoden innebära stress för fåglarna. Stressen utlöses av att hängas upp och ned. Fåglar har smärtreceptorer i benen, vilket betyder att trycket från byglarna kan åsamka fågeln smärta. Om fågeln redan har benproblem eller är tung ökar risken för smärta i samband med upphängning i byglarna., Att fåglarna slår med vingarna (flaxar) efter att de hängts upp och ner är ett mått som används när man bedömer djurvälstånd inför bedövning. Omfattande flaxande indikerar bristande djurvälstånd. Om fåglarna hanteras på ett hårdhänt sätt, eller om utrustning/miljö vid upphängningen är felaktig, ökar flaxandet. Flaxande ökar också risken för att fåglarna kommer i kontakt med strömförande utrustning innan bedövningen.
Bok. CAB International 2020	Åtgärder för att förebygga att fåglarna slår med vingarna och öka välfärden:

	God praxis: - se till att personalen är väl utbildad för uppgiften, (lagkrav) - använd byglar av rätt storlek, (lagkrav) - se till att plattan som fåglarna bröst vilar mot är korrekt inställd, (lagkrav) - se till att tiden från upphängning till bedövning är så kort som möjligt, (lagkrav) Bästa praxis: - dimma ljuset och använd blått ljus i området där upphängningen sker (ej lagkrav). Bästa praxis: Den djurskyddsansvarige mäter med ett fastställt intervall att fåglar inte flaxar vid upphängningen (om de flaxar; hur ofta och hur länge fåglar flaxar). Detta intervall fastställs lämpligen i standardrutinerna. Vid avvikelser vidtas åtgärder och förnyad mätning sker för att mäta åtgärdens effekt. Varje gång åtgärder vidtas, dokumenteras dessa.
Bilaga I, kapitel II, punkt 6.1-6.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Djur får inte länkas om de är för små för att bedövas i strömförande vattenbad eller om länken sannolikt orsakar smärta eller ökar redan uppkommen smärta (t.ex. hos uppenbart skadade djur). I sådana fall ska djuren avlivas med en annan metod. Fotbyglarna ska vara våta innan de levande fåglarna länkas och exponeras för strömmen. Fåglarna ska hängas upp i båda fötterna.
Bilaga II, punkt 5.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Linjen med fotbyglar ska utformas så att fåglar som hängs upp inte hänger längre än en minut. God praxis: Fåglar får alltså inte hänga upp och ner längre än en minut medan de ännu är vid medvetande. Detta är inte endast en fråga vid konstruktionen av slakteriet, utan måste också tas hänsyn till vid upphängningen av fåglarna, utbildningen av personalen och hur hastigheten på bandet regleras, etc. Bästa praxis: Fåglar ska hänga så kort tid som möjligt, utan att den för den skull påverka andra arbetsmoment negativt.
Bilaga II, punkt 5.4 i förordning (EG) nr 1099/2009	För att den elektriska kontakten mellan bygel och djurens ben ska tillförsäkras utan att det orsakar smärta, ska storleken och formen på metallfotbyglarna vara anpassad till storleken på benen på de fjäderfän som ska slaktas.
Bilaga II, punkt 5.1-4, 5.8 i förordning (EG) nr 1099/2009	Linjen med fotbyglar är utformad och placerad så att upphängda fåglar inte stöter mot hinder och så att de utsätts för minsta möjliga stress. Linjen med fotbyglar är utformad så att fåglar som hängs upp inte hänger längre än en minut, så länge de är vid medvetande (ankor, gäss och kalkoner får inte hänga längre än två minuter så länge de är vid medvetande). Fotbyglarna längs med hela linjen fram till skällningstanken är lätt tillgängliga för den händelse att djur måste avlägsnas från slaktlinjen.

	För att den elektriska kontakten mellan bygel och djurens ben ska tillförsäkras utan att det orsakar smärta, ska storleken och formen på metallfotbyglarna vara anpassad till storleken på benen på de fjäderfän som ska slaktas. För att fåglarna ska hållas lugna finns en anordning som är i kontakt med fåglarnas bröst* och som är i funktion från det ställe där fåglarna hängs upp till stället där fåglarna sänks ned i vattenbadet. God praxis: <i>* en så kallad "comfort plate" eller "stödplatta". Stödplattan ska hela tiden vara i kontakt med fåglarnas bröst för att ge stöd och ha en lugnande verkan på fåglarna.</i> <i>Fåglar får inte hänga upp och ner längre än en minut medan de ännu är vid medvetande. Detta är inte endast en fråga vid konstruktionen av slakteriet, utan måste också tas hänsyn till vid upphängningen av fåglarna, utbildningen av personalen och hur hastigheten på bandet regleras, etc.</i> Bästa praxis: <i>Fåglar ska hänga så kort tid som möjligt, utan att den för den skull påverka andra arbetsmoment negativt. Korrekt inställd comfort plate används.</i>
	<u>Fixering vid bedövning genom torr el</u>
Scientific Opinion, EFSA Utbildningsmaterial. DISA	God praxis: <i>När fåglar bedövas med elektrisk ström genom enbart huvudet utan kontakt med vatten, placeras en elektrod på var sida huvudet, på så vis att hjärnan utsätts för elström.</i> <i>Vid användning av denna metod kan fåglar fixeras antingen manuellt, i en slaktratt eller genom upphängning i fotbyglar.</i>
4.	BEDÖVNING
	<u>Generellt vid bedövning</u>
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den person som - bedövar djuren - gör bedömning om bedövningen varit effektiv - länkar eller på annat vis hänger upp levande djur har kompetensbevis för detta.
5 kap 1 § djurskyddsförordningen (2019:66) Art. 4 i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Bedövning före slakt sker så att djuret snabbt blir medvetslöst. Medvetandet får inte återkomma. Efter utförd bedövning i samband med all slakt och avlivning ska en kontroll göras av att djuret är bedövat. God praxis: <i>Av ovanstående följer att kontroll av bedövning ska göras på samtliga djur. Hur bedövningen kontrolleras och vad som ska anges i standardrutinerna framgår nedan.</i>

Art. 6 i förordning (EG) nr 1099/2009	Standardrutinerna ska beakta tillverkarnas rekommendationer, fastställa centrala parametrar för effektiv bedövning (mot bakgrund av vetenskapliga belägg) och ange de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009	Företaget ser till att all utrustning som används för fixering eller bedövning av djur underhålls och kontrolleras i enlighet med tillverkarens anvisningar och av personal som särskilt utbildats för denna uppgift. Journal förs över underhållsåtgärderna. Dessa journaler bevaras under minst ett år och, på begäran, görs de tillgängliga för den behöriga myndigheten.
Art. 5 i förordning (EG) nr 1099/2009 Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009	Ombedövning Den person som ansvarar för bedövningen vidtar omedelbart lämpliga åtgärder om kontrollerna av bedövningen visar att ett djur inte är tillräckligt bedövat. Lämplig reservutrustning finns omedelbart tillgänglig på plats där djur bedövas. Reservutrustningen används om bedövningsutrustning som ursprungligen skulle användas inte fungerar. Reservmetoden kan skilja sig från den metod som först användes.
4 kap 9-10 §§ SJVFS 2019:8 Saknr L22	Utrustning som används vid bedövning och avlivning underhålls regelbundet och besiktigas varje dag slakt sker. Reservutrustning underhålls regelbundet och besiktigas varje dag slakt sker. Kontrollen av utrustningen ska journalföras. När det finns levande djur i lokalerna, finns lätt flyttbar utrustning åtkomlig i anslutning till stallutrymmena för bedövning och avlivning av skadade eller akut sjuka djur.
Standardrutiner. EUWellNet	God praxis: <i>Den personal som kontrollerar bedövning och avblodning bedömer medvetlöshet hos samtliga fåglar (100 %) efter bedövning och tills dess att död uppnås.</i> Bästa praxis: <i>I syfte att göra egenkontroller och för att uppnå högsta möjliga nivå av djurskydd på anläggningen, bör den djurskyddsansvariga göra periodvisa kontroller av bedövningens effekt samt personalens efterlevnad av standardrutinerna.</i> <i>Den djurskyddsansvariga bedömer medvetlösheten hos 20 fåglar per leverans, företrädesvis i början av varje leverans. Bedövningseffekten kan påverkas av variationer i fåglarnas storlek; det är därför särskilt viktigt att djurskyddsansvarig övervakar bedövningskvaliteten när fågelstorleken ändras.</i> <i>Den djurskyddsansvariga kontrollerar också hur standardrutinerna följs av personalen, och förmågan och genomförandet hos den personal som kontrollerar bedövning och avblodning att bedöma just bedövningskvalitet och avblodning. I samband med detta kontrollerar den djurskyddsansvariga också de journaler/loggar som registrerar funktionen och inställningarna hos bedövningsutrustningen och eventuell strupskärare.</i> <i>Om ett eller flera tecken på medvetlöshet saknas, och detta inte har upptäckts av personalen, eller om trots att detta upptäckts inga korrigerande åtgärder har vidtagits har djurskyddsansvariga följande att göra:</i>

	- Be personalen att omgående avliva eller bedöva om fågeln. - Omgående undersöka anledningen till den bristande bedövningen, inklusive kontrollera inställningarna på vattenbadet (på kort sikt) och åtgärda det bakomliggande problemet. - Gå igenom standardrutinerna med personalen. - Genomför internrevision (på lång sikt). Den djurskyddsansvariga journalför: - Antal otillräckligt bedövade djur. - Antal otillräckligt bedövade djur som inte upptäcks av personalen. - Åtgärder som personalen vidtagit. - Antal fåglar som inte avblodats helt eller endast delvis, och som inte upptäckts av personalen. Den djurskyddsansvarigas ansvar för egenkontrollen beskrivs i standardrutinerna.
	<u>Bedövning genom gas</u>
Bilaga II, punkt 6.2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Anläggningen för bedövning med gas är utrustad med teknik som kontinuerligt mäter, visar och registrerar gaskoncentration och exponeringstid och som ger en tydlig ljus- och ljudsignal om gaskoncentrationen sjunker under föreskrivet värde. Utrustningen är placerad så att den är klart synlig för personalen. Dessa registreringar ska bevaras under minst ett år.
Utbildningsmaterial. DISA.	God praxis: Gasbedövning av fjäderfän innebär vanligen någon form av fassystem där man först exponerar fåglarna för lägre koncentrationer av koldioxid blandat med andra gaser för att erhålla en sövande verkan som inte medför så stort obehag för djuren. Sedan ökas nivån av CO₂ i en slutfas som, beroende på exponeringstiden, också kan avliva djuren.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I, kapitel I, Tabell 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Standardrutinerna beaktar tillverkarnas rekommendationer, fastställer centrala parametrar för effektiv bedövning (mot bakgrund av vetenskapliga belägg) och anger de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat. Vid bedövning med koldioxid i två faser* är de grundläggande parametrarna: - Koldioxidkoncentration - Exponeringstid - Gaskvalitet - Gastemperatur (*Djur som är vid medvetande exponeras gradvis för en gasblandning som innehåller högst 40 % koldioxid, följt av en högre koldioxidkoncentration när djuren har förlorat medvetandet.)
7 kap 28 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Gasbedövningsutrustning kalibreras regelbundet. Registreringen av koldioxidkoncentrationen sker på sådan nivå i koldioxidschaktet/tunneln som gör det möjligt att kontrollera att den koncentration och tidsperiod som fastslagits i standardrutinerna avseende grundläggande parametrar vid bedövning har uppnåtts.

	Koldioxidschaktet/tunneln (bedövningsutrymmet) ska kunna inspekteras när bedövningsanläggningen är i drift.
Utbildningsmaterial. DISA.	God praxis: För att orsaka så lite obehag som möjligt är det viktigt att bedövningsgasen har rumstemperatur och erhåller normal fuktighet innan den administreras. Det är viktigt för djurvälståndet att kunna kontrollera att rätt koldioxidnivå uppnås inom bestämd tid och att den upprätthålls tillräckligt länge. Tekniken ska kontinuerligt mäta, visa och registrera gaskoncentration och exponeringstid och registreringarna ska bevaras under minst ett år. Fastställ i standardrutinerna: - hur och hur ofta utrustning ska kalibreras, - hur höga koldioxidnivåerna i de olika stegen ska vara, - hur länge koldioxidnivåerna ska upprätthållas, - hur det ska säkerställas att tekniken kontinuerligt mäter, visar och registrerar gaskoncentration och exponeringstid, samt - hur de registrerade upplysningarna ska sparas för att säkerställa att de bevaras minst ett år.
7 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Efter utförd bedövning i samband med samtlig slakt och avlivning görs en kontroll göras av att djuret är bedövat.
Utbildningsmaterial. DISA Standardrutiner. EUWellNet	God praxis: Eftersom kontroll måste genomföras av att samtliga djur är bedövade, behöver företaget i sina standardrutiner fastställa hur denna kontroll ska ske på ett för företaget praktiskt genomförbart sätt. Exempel på tecken som tyder på att bedövningen haft effekt: - frånvaro av rättnings-/resningseffekt - djuret försöker inte resa sig eller på annat sätt återfå normal kroppshållning - djurets hals, ben och vingar är helt avslappnade - ingen normal andning ses - kraftigt utvidgade pupiller ses - inga spontana blinkningar ses Andra indikatorer som kan användas för utvidgad kontroll: - ingen vokalisering (djuret ger inte ifrån sig ljud) - ingen hornhinnereflex (djuret blinkar inte när ögat vidrörs) - ingen reaktion på smärtstimuli (reagerar inte exempelvis på nyp i kammen)
	<u>Bedövning genom strömförande vattenbad</u>
Bilaga II, punkt 5.10 förordning (EG) nr 1099/2009	Elektrisk utrustning för bedövning i strömförande vattenbad är försedd med en anordning som visar och registrerar uppgifterna för de centrala elektriska parametrar som används. Dessa registreringar ska bevaras under minst ett år.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I, kapitel I, Tabell 2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Standardrutinerna beaktar tillverkarnas rekommendationer, fastställer centrala parametrar för effektiv bedövning (mot bakgrund av vetenskapliga belägg) och anger de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat. De grundläggande parametrarna är Lägst strömstyrka (A eller mA).

	Lägst spänning (V). Högsta frekvens (Hz). Kalibreringsfrekvens för utrustningen. Förebyggande av elchocker före bedövningen. Minimering av smärta vid upphängning. Optimering av strömstyrkan. Längsta upphängningstid före vattenbadet. Kortaste exponeringstid för varje djur. Fåglarna ska sänkas ned till vingbasen. Längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) för frekvens högre än 50 Hz (sekunder).
Bilaga I, kapitel II, punkt 6.3 i förordning (EG) nr 1099/2009 7 kap 24 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Bilaga I, kapitel II, punkt 6.3 i förordning (EG) nr 1099/2009	För höns uppgår strömstyrkan till lägst vad som framgår nedan och djuren utsätts för denna strömstyrka under minst fyra sekunder då de bedövas i strömförande vattenbad. Vid elektrisk bedövning av slaktkyckling och värphöns då huvudet passerar genom ett vattenbad är strömstyrkan, vid användning av 50-200Hz växelström, för varje djur 0,12Ampere (120mA). Föreskriven strömstyrka upprätthålls till dess att djuret är bedövat. Vid frekvenser från 200 till 400 Hz ska strömstyrkan vara lägst 150 mA Vid frekvenser från 400 till 1 500 Hz ska strömstyrkan vara lägst 200 mA God praxis: Beskriv i standardrutinerna vilken frekvens och strömstyrka som ska användas och hur det ska tillses att djuren utsätts för strömmen under tillräcklig tid.
Utbildningsmaterial. DISA.	God praxis: Bedövningskvaliteten vid elbedövning är svår att bedöma och kontrollera. Vid bedövning av fjäderfä med el i vattenbad passerar strömmen även genom djurets hjärta, och beroende på vilken elektrisk frekvens som används kan detta i sig leda till hjärtstillestånd. OBS! Man ska inte generellt utgå från att el i vattenbad är dödande – tvärtom ska det enbart betraktas som en reversibel bedövningsmetod.
Utbildningsmaterial. DISA Bok. CAB International 2020	God praxis: Vid elektrisk bedövning är bedövningseffekten övergående, vilket innebär att djur i de flesta fall återfår medvetandet när det epileptiska anfallet (som orsakas av elströmmen) upphör. OBS! Att djuret utsätts för ström under längre tid, förlänger inte bedövningstiden.
Utbildningsmaterial. DISA	God praxis: Fåglar som bedövats i strömförande vattenbad är relativt orörliga, med avslappnat hängande huvud. Om det finns plats kan man även se att vingarna hänger avslappnat ut från kroppen. Hönsfåglar (värphöns, kyckling och kalkon) sluter normalt ögonlocken i samband med bedövningen. Ovanstående är tecken på att bedövningen har haft effekt.
Bilaga II, punkt 5.5-7, 5.9-10 i förordning (EG) nr 1099/2009	Utrustning för bedövning med strömförande vattenbad är försedd med en elektriskt isolerad ingångsramp och utformad och underhållen så att vattnet inte svämmar över vid ingången.

	Vattenbadet är utformat så att nivån som fåglarna ska sänkas ner till lätt kan anpassas. De elektroder som är nedsänkta i vattnet löper längs hela vattenbadets längd. Vattenbadet är utformat och underhållet så att fotbyglarna har ständig kontakt med den jordade skenan när byglarna passerar över vattnet. Det strömförande vattenbadet är tillgängligt så att fåglar som bedövats, men som på grund av funktionsfel eller förseningar på linjen fortfarande befinner sig i vattenbadet, kan avblodas. Elektrisk utrustning för bedövning i strömförande vattenbad är försedd med en anordning som visar och registrerar uppgifterna för de centrala elektriska parametrar som används. Dessa registreringar ska bevaras under minst ett år. God praxis: <i>Beskriv i standardrutinerna hur företaget ser till att kraven här ovan är uppfyllda. Beskriv även gärna hur den som övervakar bedövningen kan göra enkla observationer som tyder på att bedövningen inte kommer att vara tillräcklig, ex. fåglars vingar hänger ned i vattnet, vattennivån är inte tillräcklig för att täcka fåglarnas huvuden, eller liknande. Om inte huvudet är tillräckligt sänkt i vattnet, kommer djuret att endast immobiliseras utan att vara bedövat.</i>
7 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Efter utförd bedövning i samband med samtlig slakt och avlivning görs en kontroll av att djuret är bedövat .
Utbildningsmaterial. DISA. Standardrutiner. EUWellNet	God praxis: <i>Eftersom kontroll måste genomföras av att samtliga djur är bedövade, behöver företaget i sina standardrutiner fastställa hur denna kontroll ska ske på ett för företaget praktiskt genomförbart sätt.</i> <i>Exempel på tecken som tyder på att bedövningen haft effekt:</i> - djuret hänger rakt ner - inget flaxande med vingarna - frånvaro av rättnings-/resningseffekt - djurets hals, ben och vingar är helt avslappnade - ingen normal andning ses - öppna ögon, inga spontana blinkningar ses - kraftigt utvidgade pupiller <i>Andra indikatorer som kan användas för utvidgad kontroll:</i> - ingen vokalisering (djuret ger inte ifrån sig ljud) - ingen hornhinnereflex (djuret blinkar inte när ögat vidrörs) - ingen reaktion på smärtstimuli (reagerar inte exempelvis på nyp i kammen)
	<u>Bedövning genom torr el</u>
Bilaga II, punkt 4.1 i förordning (EG) nr 1099/2009	Elektrisk bedövningsutrustning är utrustad med en anordning som visar och registrerar uppgifterna om de centrala elektriska parametrarna för varje djur som bedövas. Anordningen är placerad så att den är klart synlig för personalen och ska ge en tydlig ljus- och ljudsignal om exponeringstiden understiger den föreskrivna nivån. Dessa registreringar ska bevaras under minst ett år.

7 kap 23 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Vid individuell bedövning då elektroderna placeras på båda sidor om skallen, uppgår strömstyrkan till minst följande värden för varje djur: - 0,5 Ampere för strutsfåglar samt fjäderfän med en kroppsvikt över 2,5 kg, - 0,3 Ampere för övriga fjäderfän, Föreskriven strömstyrka uppnås, för alla djur i alla situationer, inom en sekund efter det att strömkretsen har slutits och upprätthålls därefter genom djurets hjärna till dess att djuret är bedövat. Lämpliga åtgärder vidtas också för att säkerställa en god elektrisk kontakt, särskilt genom att huden fuktas.
Art. 9 i förordning (EG) nr 1099/2009 Bilaga I, kapitel I, Tabell 2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Standardrutinerna beaktar tillverkarnas rekommendationer, fastställer centrala parametrar för effektiv bedövning (mot bakgrund av vetenskapliga belägg) och anger de åtgärder som ska vidtas om ett djur inte är tillräckligt bedövat. De grundläggande parametrarna är: - Lägsta strömstyrka (A eller mA). - Lägsta spänning (V). - Högsta frekvens (Hz). - Kortaste exponeringstid. - Längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder). - Kalibreringsfrekvens för utrustningen. - Optimering av strömstyrkan. - Förebyggande av elchocker före bedövningen. - Elektrodernas placering och kontaktyta.
7 kap 2 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Efter utförd bedövning i samband med samtlig slakt och avlivning görs en kontroll göras av att djuret är bedövat.
Utbildningsmaterial. DISA. 7 kap 25 § SJVFS 2019:8 Saknr L22 Standardrutiner. EUWellNet	God praxis: <i>Eftersom kontroll måste genomföras av att samtliga djur är bedövade, behöver företaget i sina standardrutiner fastställa hur denna kontroll ska ske på ett för företaget praktiskt genomförbart sätt.</i> <i>Exempel på tecken som tyder på att bedövningen haft effekt:</i> - omedelbar kollaps, stel kropp och utsträckta ben - frånvaro av rättnings-/resningseffekt - ingen normal andning ses - öppna ögon, inga spontana blinkningar ses - kraftigt utvidgade pupiller <i>Andra indikatorer som kan användas för utvidgad kontroll:</i> - ingen vokalisering (djuret ger inte ifrån sig ljud) - ingen hornhinnereflex (djuret blinkar inte när ögat vidrörs) - ingen reaktion på smärtstimuli (reagerar inte exempelvis på nyp i kammen) <i>Elektrisk bedövning orsakar överaktivitet i hjärnan som kan liknas vid ett epileptiskt anfall.</i> <i>Om strömmen inte leds genom hjärnan uteblir anfallet. I sådana fall kan den elektriska stöten immobilisera djuret, trots att det inte förlorar medvetandet.</i> <i>Bedövningseffekten är övergående, vilket innebär att djur i de flesta fall återfår medvetandet när anfallet upphör. OBS! Lång tångapplicering förlänger inte bedövningen!</i>

	<i>Anger i standardrutinen även hur elektroderna ska placeras, samt att djurets huvud ska fuktas strax innan appliceringen.</i>
5.	AVBLODNING
Art. 7 i förordning (EG) nr 1099/2009	Den som avblodar djuren har kompetensbevis för detta.
5 kap 1 § djurskyddslagen (2018:1192)	Djur som slaktas eller i annat fall avlivas genom avblodning är bedövade . Innan djuret är dött får inte några andra åtgärder vidtas .
8 kap 4 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Efter avblodningen görs en kontroll i syfte att säkerställa att djuret är dött innan ytterligare steg i slaktprocessen utförs på detta djur. En sådan kontroll ska utföras visuellt på samtliga djur. Vid misstanke om att djuret inte är dött, bedövas och avblodas djuret omedelbart på nytt.
Bilaga I, kapitel I, Tabell 2 i förordning (EG) nr 1099/2009	Följande gäller rörande sticktid: Vid bedövning med strömförande vattenbad - fastställ längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder) för frekvens högre än 50 Hz (sekunder). Vid elektrisk bedövning, enbart över huvudet - fastställ längsta intervall mellan bedövning och avblodning (sekunder).
Bilaga I, kapitel I, Tabell 3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Följande gäller rörande sticktid: Vid bedövning med koldioxid i två faser - inga bestämmelser kring längsta intervall mellan bedövning och avblodning.
Bilaga III, punkt 3.3 i förordning (EG) nr 1099/2009	Fåglar slaktas inte med automatisk halsavskärning om man inte med säkerhet kan fastställa att utrustningen effektivt skurit av båda blodkärlen. Om utrustningen inte varit effektiv ska fåglarna slaktas omedelbart.
Vägledning för kontrollmyndigheter, SJV	God praxis: <i>Båda sidors halspulsådror ska vara avskurna för att inte avblodningen ska ske för långsamt, då risken finns att fåglarna vaknar upp innan de är helt avblodade. Detta ska slakteriet kontrollera visuellt för varje djur vilket ska framgå av deras standardrutiner.</i>
Scientific opinion, EFSA. Standardrutiner. EUWellNet	God praxis: <i>Av lagstiftningen följer alltså:</i> - "för lång tid" får inte förflyta mellan bedövning och avblodning (se "bästa praxis"-rutan nedan) - att fåglar som kommer för avblodning ska vara bedövade , - kontroller ska göras för att säkerställa att fåglar som kommer för avblodning är bedövade innan de avblodas (görs visuellt på samtliga djur) - att inga ytterligare steg i slaktprocessen får göras förrän djuret är dött - kontroll ska alltså göras av att djuret efter avblodningen är dött

	<i>I standardrutinerna behöver alltså beskrivas hur företaget</i> - säkerställer att fåglarna är bedövade innan avblodningen (se avsnitt 4. Bedövning ovan), - hur avblodningen går till och - hur lång tid som maximalt får förflyta mellan bedövningen och avblodningen. <i>Effekten av bedövningen måste hålla i sig så pass länge att den överstiger tiden som förflyter mellan bedövningens avslutande, genomförandet av avblodningen och fram till dödens inträdande. Om bedövningseffekten exempelvis upphör strax innan döden inträtt, så ska korrigerande åtgärder omedelbart genomföras.</i> <i>För att konstatera att djuret är dött (innan ytterligare steg i slaktprocessen utförs) behöver företaget ställa upp kriterier. Kontrollen av dessa kriterier måste vara praktiskt genomförbara och dokumenteras i standardrutinerna.</i> Exempel på kriterier för död: - Helt avslappnad kropp - Ingen andning (titta efter andningsrörelser i kloakregionen) - Bortfall av hornhinnereflex - Utvidgade pupiller - Tillräckligt blodflöde ses under avblodningen och efteråt har förväntad volym blod runnit ut Om de uppställda kriterierna på död inte är fyllda, måste djuret omedelbart ombedövas och avblodas på nytt. Detta ska också framgå av standardrutinerna.
External Scientific Report, EFSA.	Bästa praxis för sticktid (tid mellan bedövning och avblodningens påbörjande). <i>Även om det inte finns fastställda sticktider i lagstiftningen, är bästa praxis enligt följande:</i> <i>Vid bedövning med strömförande vattenbad</i> - riktvärde max 15 sek, högsta acceptabla 20 sek. <i>Vid elektrisk bedövning, enbart över huvudet</i> - riktvärde max 15 sek, högsta acceptabla 20 sek. <i>Vid bedövning med koldioxid i två faser</i> - max 60 sek
8 kap, 2-4 §§, SJVFS 2019:8 Saknr L22	Vid mekanisk bedövning i samband med slakt av fjäderfän för direkta leveranser av små kvantiteter kött från producenten till slutkonsument och annan avlivning ska avblodning påbörjas inom 60 sekunder efter bedövning. Vid slakt av fjäderfän för direkta leveranser av små kvantiteter kött från producenten till slutkonsument ska avblodning utföras genom att man öppnar båda halspulsåderna eller det gemensamma blodkärl som dessa ådror utgår ifrån. Efter avblodningen ska det göras en kontroll i syfte att säkerställa att djuret är dött innan ytterligare steg i slaktprocessen får utföras på detta djur. En sådan kontroll ska utföras visuellt på samtliga djur. Vid misstanke om att ett djur inte är dött ska djuret omedelbart bedövas på nytt och avblodas.

6.	OFÖRUTSEDDA HÄNDELSE OCH HAVERI (BEREDSKAPSPLAN)
3 kap 1 § SJVFS 2019:8 Saknr L22	Standardrutinerna tar hänsyn till tekniska fel, t.ex. strömbavbrott eller andra omständigheter som stoppar eller fördröjer slaktarbete, eller på annat sätt påverkar djurskyddet negativt.
	God praxis: <i>Företaget är alltid ansvarigt för att djuren inte lider som följd av tekniska fel, haverier, etc. Beredskapsplan behöver alltså finnas. Åtgärder i beredskapsplanen kan inte göras beroende av att myndighetsrepresentant (ex. officiell veterinär eller länsveterinär) finns på plats eller går att tillkalla. Om svensk lagstiftning inte kan följas, kan eventuellt Jordbruksverket ge dispens om företaget ansöker om sådan.</i> <i>Nedan anges ett antal exempel på tekniska fel eller andra oförutsedda händelser som kan ge anledning till bristande djurskydd om inga åtgärder vidtas. I standardrutinerna beskrivs lämpligen exempelvis vilka kontakter som är nödvändiga att ta, vilka omedelbara åtgärder som ska vidtas, samt vem som bär vilket ansvar.</i> - Överhettade fåglar ankommer slakteriet - Kalla och blöta fåglar ankommer slakteriet - En transport ankommer där chauffören under resan tvingats göra kraftig inbromsning - En transport ankommer där chauffören under resan tvingats köra en omväg pga trafikolycka eller liknande. - Ett fel på utrustning i samband med bedövning eller avlivning uppstår. - Beskriv vad som ska ske och var reservutrustning för bedövning och avblodning finns. - Felplanering av slakt. Djur ankommer som inte tagits höjd för i slakten. - Vattentillförseln bruten (kan påverka möjligheten att använda strömförande vattenbad och även efterföljande hantering av slaktkropparna, vilket i sin tur kan orsaka fördröjningar av slakt) - Strömbavbrott eller teknisk haveri fördröjer eller helt stoppar slakten, fler fåglar finns i ankomstutrymmena och fler är redan på väg till slakteriet i transporter. - Person behandlar djuren illa. Rutinen för vad som ska ske vid sådan misstanke (anmälan, urtagande ur tjänst, tillrättavisande samtal/anmälan, kompetensbevis, etc.). - Smittsam sjukdom - Djur som inkommer slakteriet visar tecken på epizootisk sjukdom (smittsam sjukdom som kan medföra myndighetsbeslut). En sådan misstanke ska medföra att veterinär tillkallas (vilken veterinär och av vem?) och kan exempelvis förorsaka köer in till slakteriet, att ny personal inte kan komma in i stallet, annan påverkan på skötsel, etc. - Brand uppstår - Ventilationssystemet slutar fungera - Om mekanisk ventilation slutar fungera, behöver naturlig ventilation kunna erbjudas. En snabb justering av djurtätheten kan också vara lösningen. Ev. reservsystem för kylning av djur genom bevattning behöver också beskrivas.

Bilaga

Nedan finns en lista på exempel på utformning av standardrutiner. Företaget anpassar sina standardrutiner efter vad som framgår i vägledningen och efter de specifika förhållanden som råder på anläggningen. De nedan angivna exemplen ska inte ses som heltäckande eller på förhand godkända av de behöriga myndigheterna. Däremot är de utformade på varierande vis, vilket förhoppningsvis kan tjäna som inspiration. Det är alltså viktigt att standardrutinerna ALLTID anpassas efter de lokala förutsättningarna. Detta innebär även att detaljeringsgraden kan variera, beroende på slakteriets storlek, antal inblandade anställda, hur komplexa processerna är och så vidare. Oavsett vilket, så behöver alla processer som berör de levande djuren beskrivas.

0.0 Översikt moment i standardrutinerna

2.0 Ankomst och skötsel före fixering

3.0 Fixering strömförande vattenbad fjäderfä

4.0 Bedövning genom gas fjäderfä

5.0 Avblodning gasbedövning fjäderfä